

84.5Каз
5294

Серіс сері
(Мұхамед-Қанафия)
Баһрамұлы

Мандаталы
шығармалары

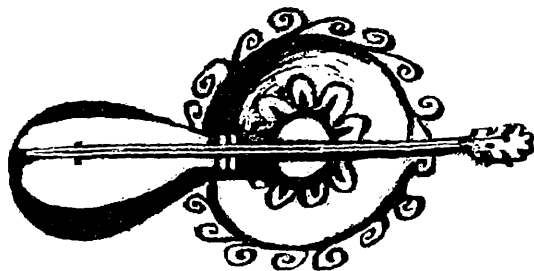
*Сегіз сері (Мұхаммед-Қанафия)
Баһрамұлы*

Таңдамалы шығармалары

Екі томдық

Бірінші том

(Өлеңдері мен толғаулары)

Петропавл, 2003.

ББК 83.3 Каз
30-Б

84.5 Каз
629

Бас редактор:

Аманжол Күзембайұлы тарих ғылымдарының докторы,
профессор.

Редакция алқасы:

Қ. Есімханов (Солтүстік Қазақстан облысы өкімінің орынбасары), **Қ. Омаров**, **Қ. Биғожин**, **Б. Мұстафин** (жазушы),
Ғ. Қадірәлі, **Қ. Мұқанов**, **С. Жұмабаев**, **А. Бисарин**.

Пікір жазған:

Тұрсынбек Кәкішев филология ғылымының докторы, профессор.

Алғы сөзін жазған:

Қосыл Омаров: Солтүстік Қазақстан облыстық «Қазақ тілі» қоғамының төрағасы.

Шығармаларын баспаға дайындап, түсініктеме жазған:

Социал Жұмабаев.

30-Б **Сегіз сері (Мұхаммед-Қанафия) Баһрамұлы**. Таңдамалы шығармалары. Солтүстік Қазақстан заң академиясы – 2003, 332 б.

Қазақтың атақты біртуар ақыны Сегіз сері (Мұхаммед – Қанафия) Баһрамұлының шығармалар жинағы тұңғыш рет оқушы қауымға ұсынылып отыр. Кітапқа кірмей қалған өлең-жырлары да баршылық. Сондықтан бұл екі томдық басылымды шығармаларының толық жинағы деп қабылдауға болмайды.

Бірінші томға ақынның өлеңдері мен толғаулары енгізілді.

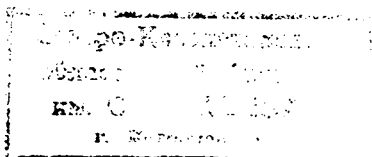
36339

ISBN 9965-648-04-02

01A

© Солтүстік Қазақстан заң академиясы

© Редакциялық-баспа орталығы

Атасы Серілердің Сегіз сері

Қылышпын қынабынан алынбаған,
Алтынмын таразыға салынбаған.
Ашамайлы Керейдің ер ұлымын,
Бейне бір жанған өрттей жалындаған.

Сегіз сері.

Қараңғы қазақ көгіне өрмелеп шығып күн болған, жарық жұлдызы болып халқына жол көрсеткен асылдарымыз әр кезде болған ғой. Бірақ тоталитарлық билеу кезінде, адымымызды Москваға қарап аттайтын жағдайда коншілігінің атын атап мақтай да алмадық, мақтана да алмадық. Енді, бұлт ыдырап, қазақ елінің күні туып, тәуелсіздігіміздің таңы атқан кезде ұлыларымызды ұлықтауға жаппай кірісуіміз заңды. Қазақ халқына еңбегі сіңген хан мен сұлтандарымыздың, би мен батырларымыздың, ақын жырауларымыздың біразына ескерткіш орнатып, шығармаларын бастырып, мерей тойларын өткізіп, дұға оқытып жатырмыз. Бұл біздің ұрпақтың адамдық парызы. Міне, осындай игілікті істің үстінде бүйректен сирақ шығарып, өлі аруақтар мен алысуды кәсіп қылған «оқымыстылар» пайда болды. Бұл бізге, қазақтарға тән. Басқа ел-жұрттар жоқтың өзін бардай, барды зордай қыламыз деп жанталасып жатса, біз барымызды жоқ қылуға әуреленеміз. Оған дәлел, Сегіз Сері (Мұхамедқанапия) төңірегіндегі екі-үш жылдан бері толастамай келе жатқан абройсыз айтыс.

Бірақ, оқушы қауым, сіздердің назарларыңызға ұсынылып отырған бұл кітаптің мақсаты айтыс емес, туа біткен таланты мен асқан дарындылығы арқасында бір жарым ғасыр бойы қазақ халқын ән мен жырға бөлеп келе жатқан сал-серілердің атасы Сегіз Серінің талас тудырмайтын шығармалары мен өмірбаянынан мағлұмат беру.

Сегіз Сері Баһрамұлы Шақшақов 1818 жылы Солтүстік Қазақстан облысының Жамбыл ауданында Гүлтөбе-Маманай деген жерде туған (Бүгінгі Майбалық-Жекекөл ауылдарының ара-

сында). Руы керей, керей ішінде Көшебе. Белді атаның ұрпағы. Үш жүзге атағы шыққан Толыбай сыншының 24 баласы болады. Ең кенжесі Қожаберген жырау (әйгілі «Елім-айдың» авторы, 1690-1712 ж. Қазақ қолының ордабасы). Ал, сыншының 8-ші баласы-Қарабас тархан. Одан жеті бала туған, үлкені-Асқап. Асқаптың екі баласының үлкені-Көшек, Көшектен 12 бала болған-сегізінші Шақшақ, Сегіз Серінің атасы (Бұл үзінді Сегіз Сері шежіресінен алынды). Сегіз Сері 8 жасқа келгенде шешесі Жамал қайтыс болады. Оның қырқы өгісімен әкесі Баһрам дүние салады. Бұл 1826 жылы-ит жылы болатын. Сегіз атасы Шақшақ пен әкесінің інісі Жанат серінің тәрбисінде болады.

Сегіз Сері жастайынан өнерге үйір, білімге құштар, зирек болады. Атасы-Шақшақ қазақша-орысша оқуға береді. Ақын ес біле, ауылда Мөңке, Бегім молладан хадимше қат таниды. Содан кейін келешекті әріден болжайтын, көзі ашық Шақшақ би немересінің орысша білім алғанын қалайды. Татар арасында патша үкіметінен бой тасалап жүрген Иван Михайлович Прохоров деген сауатты азаматты елге әкеліп отыз шақты баланы, ішінде Сегіз де бар, орысша оқытады. Сегіз осы Прохоровтан оқығанын есейген соң еске алып, бір өлеңінде:

«Орысша білім ал деп атам Шақшақ,

Оқытты 4 жылдай ұстаз жалдап» - дегендегі ұстазы осы Иван Михайлович.

Одан кейін Болатынай, Қызылжар медреселерінде оқып білімін тереңдетеді. Қызылжар медресесінде оқып жүргенде ақын-сері орыс тілінен басқа араб, парсы-шағатай, көне түрік тілдерін меңгереді, шығыс әдебиеті классиктерінің шығармаларымен танысады.

Сегіз Серіні ақындыққа, әншілікке баулыған осы медресе ұстаздары Иманғабит сері мен өз ағасы Көрпеш еді. Бұл екеуі де Бұхараның жоғары дәрежелі медресесін бітірген заманында ғұлама ғалым, екеуі де ақын, әнші болған азаматтар екен.

Немересінен көп үміт күткен атасы Шақшақ Сегізді Омбы қаласындағы әскери училищеге оқуға береді. Училищені бітіріп, кіші офицерлік мамандық алған Сегізді патша әкімдері жазалаушы отрядқа жолдама береді. Бірақ патшаның отаршылдық саясатына қарсы болған Сегіз отрядқа барудан бас тартады. Қаша

соғысып, кіші жүз асып кетеді. Бұл туралы белгілі ақын Нұржан Наушабаев «Сегіз сері» атты дастанында:

Омбыға білім іздеп Сегіз барған,
Ғылымды меңгеруге талаптанған.
Алты жыл әпесерлік оқу оқып,
Оны да дер кезінде тамамдаған.

Қолбашылық оқуды бітіргенмен,
Патшаның қызметін атқармаған.
Әпесер патша ағзамға болмаған соң,
Жандарал Ер Сегізді қудалаған, -деп жазады.

Рас, оның училищеде оқығандығы туралы құжат Омбы архивінде жоқ. Сегіз Сері туралы ғана емес, сол жылдардың құжаттары 1840 жылғы екі бірдей апаттан аман қалмаған. Бірінде, қалың өртке ұшыраса, екінші жолы су тасқыны көптеген архив бумаларын құртып жіберген.

«Горчаковке!», «Патша әкімдеріне», «Қыз сипаты», т.б. шығармаларында, дастанында губернатор қудалады дегені шындық. Өйткені, Петр Дмитриевич Горчаковтың 1836 қаңтар айында Батыс Сібір генерал-губернаторы болып тағайындалғаны, 1937 жылы губернияның орталығын Омбы қаласына көшіргені, оның башқұрт халқының және Кенесары Қасымов бастаған ұлзаттық көтерілісін басуға отряд жібергені тарихи шындық.

Ал, Сегіз серінің жазалаушы отрядқа бармай, қуғынға ұшырауын, ақын өзінің шығармаларында тәптіштеп-ақ жазады. Мысалы «Горчаковқа» деген өлеңінде:

Сен айтты деп Горчаков,
Халқымды мен жылатпан...
Бар айыбым Горчаков,
Тіліңді сенің алмадым.
Жазалаушы әскерге,
Сардар болып қалмадым,-дейді.

Патша үкіметінің отаршылық саясатына қарсы болып, озбырлық істеріне қатысудан бас тартқаны үшін қудалауға түскен сері губернатордың жендеттері мен қаша соғысып, кіші жүз асып кетуін «Қыз сипаты» дастанында баяндаған.

Ұлықтың егескен соң зорыменен,
Салдаттың соғыспақ боп тобыменен.
Қоштастым аттанарда өлең арнап,
Алты жыл білім алған Омбыменен...
Қадірлі Сарыарқадан таппай тұрақ
Қоштасып туған жерден кеттік жырақ.
Жағалбайлы, жаппасқа аялдамай,
Бірғызға бет түзедік жылдамырақ.

«Қыз сипаты»

Өз елінде патша үкіметінен қудалау көрген Сегіз Серінің Кіші жүздің Ысық елінің батыры Қалдыбай аулына келуі, оның жалғыз қызы Ғайни сұлуға ғашық болуы, қыздың қайғылы қазасы жоғарыда айтылған «Қыз сипаты» поэмасында бар. Ақын - сазгердің халық арасына кең тараған Ғайни әнінің де дүниеге келуі осы уақиғаға байланысты.

Кіші жүздің табын елдеріне барғанын, Көтібар, Арыстан батыр ауылдарында мейман болғанын да осы «Қыз сипатында» баяндайды.

Ақынның неге кіші жүзге бет алды, оңтүстікке неге кетпеген? - деп сұрақ қоятындар да бар. Оның себебі біреу-Сегіздің атасы Шақшақтың шешесі Акбота Сырым Датұлының туған апасы. Сарыарқадан сая таппай сенделген саяқтай Серінің кіші жүз түгіл, кавказ төңірегін аралап, Иран, Афганистан елдеріне баратыны да осы жылдар. Бір таңқаларлығы ақын қай елге барғанын, кімдермен кездескенін, өзі куә болған уақиғалардың бәрін ұқыпты тарихшыдай өлеңдеріне арқау еткен. Сегіздің өлең өндері өзінің ғана емес, өзі өмір сүрген заманның тарихы. Сегіз серінің Кіші жүз елінде Исатай, Махамбеттермен кездесуі ақын өміріндегі үлкен тарихи уақиға болды. Ақынның патша үкіметіне деген наразылығы артып, Исатай-Махамбет көтерілісін барынша қолдағанын, тілектес адамдарының бірі болғанын өзінің өлеңдерінде де ашық айтады:

Дәм-тұзын қазағымның жүрмін ақтап,
Исатай, Махамбеттің ісін жақтап.

Сегіз сері Исатай-Махамбет көтерілісі жайлы «Исатай-Махамбет», «Ер Исатай» атты дастандарын, Исатайға, Махамбетке арнаған жоқтау өлеңдерін жазған.

Орта жүздің беделді би, бектерінің араласуымен тек төрт жылдан кейін, 1838 жылы Батыс Сібір генерал-губернаторы Сегіз Серіге кешірімділік жасайды, ақын елге оралады.

Еліне келісімен түбі Бағаналы Найман, Елғұн деген байдың қызы Ырысбике сұлуға үйленеді. Бақытты отбасынан 7 ұрпақ өрбіген. Олар: Мұстафа, Мұсабек, Мұсайын, Мұсажан, Мұсахан, Мұсағұл, Есболған деген ұлдары және Бибізада деген қызы болған.

Сегіз Сері Шақшақов 1854 жылы Дос көлінің маңындағы жайлауда қайтыс болады.

Ақын-сазгердің Сегіз сері атануының да сыры бар, «Ол сегіз қырлы, бір сырлы» өнер иесі болған. Біріншіден, туған елінің тағдыры мен болашағына қара бастың қамы мен мүддесін жығып бергені үшін патша үкіметінен қудалау көрген ұлтжанды азамат. Қалған өнерлері де біртөбе; жауырыны жерге тимеген балуан, құйысканы қанды аңшы, құралайды көзге атқан мерген, бармағынан бал тамған шебер, зергерлігі тағы бар. Домбраны, қобызды сарнатқан күйші, аспандағы аққумен үн қосқан әнші, өлеңнен өрнек тоқыған арқалы ақын. Оның нәзік махаббат лирикасы, өміршіл кең тынысты этикалық дастан-жырлары ауыз әдебиеті онша дами қоймаған, жазу, сызуы кемдеу қазақ даласының түкпір - түкпіріне ауызша тарап кеткен. Оны өзі де білген, басқалар да айтқан. Мысалы, өзі:

Әйгілі болды жұртқа өнеріміз,
Артып түр жас болсақ та беделіміз.
Жанкүйер дос-жарандар көп болған соң,
Жайылды елден-елге өнеріміз-десе,

Шәкірттерінің бірі Дәндібайұлы Жаманқұл ақын:

Елу бес өнім Сегіздің,
Елге өзім тараттым.
Жырларынан нәр алып,
Пайдаға ылғи жараттым.

Қырық бес күйін Сегіздің,
Тартып бердім әр жерде.
Қырық қиссасын серінің,
Әнмен айттым әр елде.
Тарап кетті халқына,
Жүзден аса дастаны.

Қаншама бай қазына!? Әрине, әсірелеу де бар шығар, сонда да қазір бүкіл Қазақстанның түкпір -түкпірінен өткен ғасырдың орта кезінен бері жинаған дүниелердің өзі қаншама.

Сегіз сері алдымен -лирик ақын. Тек қана әнін де өзі шығарған махаббат тақырыбына арналған өлеңдері отыздан асды, оның ішінде : «Гауһар тас», «Қарғаш», «Ақбұлақ», «Әйкен-ай», «Қаракөз», «Ғайни», «Назқоңыр», «Жылыой», т.б. Алланың берген зор талантын қызғанған біреулер Сегіз серің Дон - Жуан ба, жүрген жерінде қыздарға ғашық бола береді деген уәжді алға тартады. Өзі сал-сері болса, суырып салма ақын, жезтаңдай өңші болса, жақсыны көрмек үшін дегендей сұлу қыз, көркем келіншектерді көргенде неге бұғып қалады. Шабытты сезім оятады, ақын нәзік жанды өте сезімтал келеді. Сондықтан сирек кездесетін сұлулықты, әдемілікті асыл, нәзік сөздермен өрнектеп, әдемі, сазды әнмен түйіндесе несі айып. Сегіз сері сол сұлулардың бәрімен төсектес болды ма деген арам ойдан аулақ болған жөн.

Біз жоғарыда Сегіз серінің азаматтығы туралы айтып кеткен едік. Шындығында, ақын көп өлеңдерінде, дастандарында, толғауларында туған еліне, Отанына деген ыстық сезімін білдіріп отырады. «Қашқын келбеті», «Қыз сипаты» дастандарында, «Жорықта», «Туған ел», т.б. өлең-термелерінде.

Елінді сүйемен бірге халқыңа адал қызмет қыл, ел шетіне жау келсе, ата салтымен атқа мін, Отаныңды қорға деп ерлікке шақыратын өлең жолдары көп кездеседі:

Халқына азап көрсеткен,
Жауға аттанбай ер болмас.
Ат қойып қарсы дұшпанға,
Қамалға шаппау жөн болмас.

«Ай жарығы таң болмас»

Ақын елді, жастарды ерлікке ғана емес, ынтымақтастыққа, бірлікке шақырады.

Бөлінбе қазақ жік-жікке,
Бөлінсең қазақ жік-жікке
Шіл боғындай бытырап,
Шыға алмассың биікке.
Не жетсін жұртым бірлікке
Мән берген жөн ерлікке
Өнер қуып кәсіп ет,
Салына бермей өрлікке

«Бірлік, өнер, кәсіп»

Мысалы: «Туған еліме» деген өлеңінде:

...Туған ел ыстық болдың мұнша неге,
Білмеймін осылай ма әр пендеге.
Ойымнан жатсам тұрсам бір кетпейсің,
Көңіліме қағылыпсың болып шеге.

Ал, Сегіздің бүгінгі күні тапшы болып бара жатқан адамгершілік, имандылық қасиеттерімізді насихаттау, жастарға ақыл-кеңес беру мақсатында жазылған шығармалары да аз емес. «Не пайда?» деген толғауында:

Жауынгер жігіт сол болар,
Қамалдан тізгін тартпаса.
Талапты жігіт сол болар,
Міндетін елге артпаса.
Адал жанның белгісі,
Сыртқа сырды шашпаса.
Сабырлы жанның белгісі,
Шарадан асып таспаса.

«Не пайда?»

Иілмей тас болғаннан сынған артық,
Басыңа пәле келсе тынған артық.
Мінгенше жамандар мен алтын таққа,
Ерлермен бірге түскен зындан артық.

«Нақыл сөздері»

Сегіз Серінің өмірі мен шығармашылығы терең зерттелді деп айта алмаймыз. Дегенмен, ол жайында оң пікір айтушылар: Ғабит Мүсірепов («Ұлпан» повесінде, Қойын дәптерінде), Әлкей Марғұлан («Әнді ерттеп, күйді мінген кемеңгерлер»), Тұрсынбек Кәкішев, Мырзабек Дүйсенов, М.Жармұхаммедов тағы басқа әдебиетші-ғалымдар, әдебиет зерттеушілері екі жүздей зерттеу мақалаларын жазды. Сонымен қатар, Сегіз сері туралы арнайы екі әдеби зерттеу еңбегі жарық көрді (Т.Сүлейменов. «Сегіз сері», «Өнер» баспасы – 1991 жыл; Н.Әбуталиев «Сегіз сері», «Жалын» баспасы – 1991 жыл).

Бұның барлығы үлкен игілікті істің бет ашары ғана, Сегіздің шығармалары, әсіресе дастан, қиссалары арнайы зерттеуді қажет етеді.

Заманымыздың заңғар жазушысы Ғабит Мүсіреповтың «Ұлпанында» мынандай жолдар бар: «Ақын Шәрке сал, Соқыр Тоғжан ақын, Нияз сері, Сапарғали ақын тағы 3-4 жаңа перілер. Бәрі де атақтының атақтысы Сегіз сері ақынның мұрагерлері. Бұл елде «Қозы Көрпеш-Баян Сұлу», «Қыз Жібек», «Ер Тарғын» жырларын Сегіз серінікі деп санайды. Сегіз сері өз жанынан шығарған ба, ол арасы дүдәмал. Ал «Қарғаш», «Гауһар тас», «Әйкен-ай» әндерін Сегіз сері шығарғанын тіпті дауға салмайды, түгел мойындап қойған. (Ғ.Мүсірепов, «Ұлпан», 1975 ж. 164 бет). Сегіз сері болған ба, болмаған адам ба деп күдіктенушілерге енді қандай дәлел керек. 1500 жылдығын өткен жылы атап өткен «Қозы Көрпеш-Баян Сұлу» поэмасының бір нұсқасын Сегіз сері жазғанына тіпті де дау жоқ. «Қазақтікі» деген «Қозы Көрпеш-Баян Сұлу» жырының 20 шақты нұсқасы болғанын «Қазақ қауымы» деген еңбегінде Сәбит Мұқанов та жазған (С.Мұқанов, «Қазақ қауымы», 1995 ж. 148 бет).

Сегіз серінің тарихи тұлға екенін, аса дарынды әнші екенін куәләндыратын оның талантты шәкірттері. Сегіз қайтыс болғанда 40 ақын қайғырып, қоштасу өлең жырларын арнаған екен.

Оның ішінде халқын әнге бөлеген Біржан сал, Ақан сері, Жаяу Мұса, Нұржан Наушабаев, Шөже, Орынбай, Арыстанбай, т.б. ақын, сал-серілер бар. Атақты Біржан Сал:

«Жалғанда мұратына кімдер жеткен,
Көп жақсы менен бұрын талайы өткен.

Адамның асылдары сондай болар,
Дүниеден Сегіз сері, Нияз да өткен.
Ұстазым Сегіз сері, Нияз Сері,
Олардан үлгі алған мен Біржан Сері»-деп жазса,

(Біржан сал «Теміртас»)

Нұржан Наушабаев: «Сегіз сері» атты дастанында:

Ұрпаққа жақсы дәстүр бастап кеткен,
Артына өшпес жырлар тастап кеткен.
Үш жүзге батырлықпен аты әйгілі,
Керейде Сегіз сері болып өткен-деп жазған.

Сегіз Серінің сазгерлігі, әншілігі, күйшілігі туралы әңгіме болек. Әндері сұрыпталып, нотаға түсіп, жеке кітапша түрінде басылып шықса, құба құп.

Оқушы қауым, жұртшылықты мазалайтын тағы бір сауалға тоқтала кеткенді жөн көрдік. Қазақша, орысша сауаты мол Сегіз сері бабамыз өлеңдерін ауызша ғана айтып, жазба түрінде қалдырмаған ба деп сұрақ қоятындар бар. Біздің пікірімізше, ішінде өнерлі жастардың тобы-ақыны да, әншісі де, балуаны да, ұлттық спорт шеберлері де, әзілкештері де бар сал-серілер ауыл ауылды аралап, елге өз өнерлерін көрсетіп, әнге бөлеп жүргенде шығармаларын жазып отыруға жағдай іздемесе керек. Дегенмен, Сегіз серінің артында қағазға түскен мол дүниесі қалғанын көне көз қариялардан естігеніміз бар.

Тіпті бертін, 1998 жылы Сегіздің мұрасын зерттеп жүрген 5-6 адамнан құралған топ Жамбыл, Тимирязев ауданын аралағанымыз бар. Сонда, Айымжан ауылында Сегіз серінің төртінші ұрпағы Шайхули ақсақалмен кездескен болатынбыз.

Ол кісінің айтуы бойынша Сегіздің қолжазба еңбектері, қобызы, домбрасына дейін 1917 жылғы қазан төңкерісіне дейін сол Қабаң үйінде сақталыпты. 1922 жылы сәуір айында қызылдарға ат бердің деп ақтар ауылды өрттеген екен. Үймен бірге үш сәби: Меңдіқожа, Меңдіхан, Меңдібай да, Сегіздің қолжазбасы мен ән-күй аспаптары да бірге өртеніп кеткен көрінеді. Бұл қайғылы уақиғаны ауылдың ақсақалдары қазір де айтып отырады.

Сонымен қазақ даласында бай мұраларымыз, асыл қазналарымызды сақтаудың бірден бір сенімді ауыз екі түрі ғой. Осыны ескеріп, облыс әкімшілігінің қолдауымен ел-елден, жер-жерден өлеңге құштар, өнерге үйір деген адамдардың жүрегінде жатталып, жадында сақталып қалған Сегіз сері (Мұхамед-канафия) Шақшақовтың шығармаларын тірнектеп жинай бастадық. Ұлттық Ғылым Академиясындағы (М.Әуезов атындағы әдебиет институтында) қорда сақтаулы материалдармен салыстырып, Сегіздің талассыз өзінікі деген дүниелерді сұрыптап, түсініктеме жазып халыққа ұсынып отырмыз. Сегіз серінің бұл екі томдық шығармалар жинағы-бітеліп қалған бір бұлақтың көзі ашылғандай, ұлттық рухымызды биіктетуге қызмет етер деген үміттеміз.

Сусындаңдар, ағайын!

Қосыл Омаров

Бей, бей Гауһар тас

ҚАЙРАН ЖАСТЫҚ

Қызуың шыдатпайды-ау, қайран жастық,
Арқанда өр шаруаға араластық.
Омбының шаһарында оқу оқып,
Көпестің ұлдарымен жағаластық.

Омбы өзен терістігінде бай ауылда,
Бір қызды көрмек болып қадам бастым.
Үйіне Ахметқали бармақшы боп,
Сәнденіп ерте тұрып жанталастым.

Орысша оқу оқып жүрген шағым,
Жасымнан ұнатушы ем істің ағын.
Басымнан аударма деп тілеуші едім,
Өзіме бір Алланың берген бағын.

Ақындық жолға түсіп жүрген кезім,
Еркесі кіші әкемнің жалғызы өзім.
Атанып бала балуан, әнші Сегіз,
Болғанын жаратушы ем істің тезім.

Мінгізген ағатайым көк арғымақ,
Сол атпен Омбы өзеннен өттім жалдап.
Қазақтанған татардың ерке қызы,
Жолықса деп келемін күдай оңдап.

Таныс үйге апарып атты байлап,
Тоғайға барайын деп шықтым жайлап.
Белбеуімде қынапты болат қанжар,
Сөндік үшін әдейі ілгем сайлап.

Тоғайға түнде түскен қалың тұман,
Ертемен қызды ауылға келдім жылдам.
Жамылып қара шапан біреу шықты,
Боз үйден оң қолына ұстап құман.

Тілдесіп кім болса да қалайын деп,
Қыз болса ыңғайға бір алайын деп.
Қасына тез-тез басып жетіп келдім,
Кездесер осы шығар қолайың деп.

Қарасам келбетіне көркем екен,
Өзімнің іздеп келген еркем екен.
Сол жерде сәлемдесіп қол алыстық,
Сұрап ем жасы он беске келген екен.

Жас бикеш тоғай жаққа жүрді еріп,
Сөйледі маған қарап, қасын керіп.
Омбының базарында сыртыңыздан,
Деді ол сізді үш рет қалдым көріп.

Әнші жоқ бұл Омбыда сізден артық,
Отырдың хан базарда сырнай тартып.
Күйіңмен, жырыңмен де барша көпті,
Қойдың ғой соңғы кезде таңырқатып.

Болашақ мынау үлкен ақын ғой деп,
Әкем де разы болды бек шаттанып.
Отырдың кей уақытта қозғалақтап,
Қырандай ұшатұғын қанат қағып.

Үш рет сізді көріп қалдым ойға,
Бұл ақын кездескей деп жиын-тойда.
Көргенде жаңа тағы нұр жүзіңді
Қалмады сабыр тағат біздің бойда.

Әкеміз Ахметқали мырза кісі,
Егін сап, мал өсіру оның ісі.
Өзімнің Мұкарама болады атым,
Мұкаш деп атап кеткен үлкен-кіші.

Ей, құрбым, бір айналып үйге келші,
Ел тұрсын боз ордаға кіріп көрші.
Таңертең жолықпаған кісідей боп,
Әкеммен қоса өзіме сәлем берші?!

Үш күнде бір жолығып тұрайықшы,
Тоғайда әңгіме-дүкен құрайықшы.
Біздерді ғұмырлық қып қосқайсыз деп,
Алладан тілек тілеп сұрайықшы.

Деді де кетпек болды қыз үйіне,
Білектен ұстай алдым мен киліге.
Мақтадың мені неге сонша қатты,
Деп оған сауал қойдым тез шүйіле.

Қыз айтты мақтағанға күйінбеңіз,
Бұл бикеш алдап тұр деп шүйілмеңіз.
Онан да маған арнап, бір өн шығар,
Шынымен ғашық болып сүйінсеңіз.

Гөзелдің түр-тұлғасын көрдім барлап,
Қобыз ап алды-артымды түрдым аңдап.
Ат қойып алғашқы өнге “Назқоңыр” деп,
Шығардым Мұкарама құрбыма арнап.

Өніме разы боп айтты рахмет,
Кездесу жақсы қызбен бір ғанибет.
Түске таяу оралып ауылыма,
Әкеме сәлем беріп, мейман бол деп.

Соны ескертіп, үйіне гөзел кетті,
Жүрекке салып алғаш ғашық өртті.
Түс болмай жолығуды дұрыс көріп,
Менен де сол арада сабыр кетті.

Көңілге ғашықтықтан түсіп қаяу,
Ауылға қайта оралдым түске таяу.
Таныс үйден атымды мінбей шыққам,
Сол себеп қыз үйіне келдім жаяу.

Ордаға рұқсат сұрап кіріп келдім,
Төрдегі жасы үлкенге сәлем бердім.
Қолдасып барлығымен амандасып,
Бикешті жас өспірім қайта көрдім.

Сәлемді үй иссі қабыл алды,
Қыз тұрып, төрге әкеп сырмақ салды.
Сол жерде жөн сұрасып үлкен кісі,
Менің де мән-жайыма әбден қанды.

Сен бала қатарында гүлсің деді,
Болашақ түйе балуан ерсің деді.
Домбыра ап, әнге басшы бір азырақ,
Ауылым өнеріңді көрсін деді.

Мен сонда ән шырқадым, күй де тартып,
Ауылы тамашаға қалды-ау батып.
Шығардым өлең-жырды алуан-алуан,
Үйінде Ахметқали қона жатып.

Шығарған хисса-өлеңім ұнап қатты,
Иығыма қыз әкесі шапан жапты.
“Бос уақытың болғанда, бала балуан,
Ауылға келіп жүр!”- деп жауап қатты.

Қоштасып қыз үйінің жандарымен,
Разы боп ақсақалға алғыс айтып.
Ер салып, қара кокке мінейін деп,
Ат койған танысыма кеттім қайтып.

Шаһарға сол арада жүріп кеттім,
Келуді содан бастап жиілеттім.
Осылай мені әкеліп жастық желік,
Ішіне тастап кетті ғашық өрттің.

АҚБАҚАЙ

Ат қайда Ақбақайдай шаппай желген,
Қыз қайда құдашадай көзі күлген.
Алыстан ат арытып келгенімде,
Шақыртпай еш адамға өзі келген.

Қ а й ы р м а с ы:

Ахау-ау, сәулем-ай,
Өзі келген-ай,
Аха-ха-ау, арман-ай.

Мыс та алтын, жез де алтын, алтын да алтын,
Адамда сөз болмайды айтылмайтын.

Сыртынан жүзін көріп қызыққанмен,
Табылмас нағыз алтын, жарқылдайтын.

Қ а й ы р м а с ы:

Ахау-ау, сәулем-ай,
Өзі келген-ай,
Аха-ха-ау, арман-ай.

АҚБҰЛАҚ

Күйге бөлеп маңайды,
Асып-тасып жатасың.
Меруерт пен маржанды
Басып ағып жатасың.
Алқаракөк аспанға
Шашу шашып жатасың.
Өз-өзіңнен ән салып,
Дұманға ылғи батасың.

Қ а й ы р м а с ы:

Қол басқарып жағанда,
Желбіретіп ту алғам.
Алқабында сан жортып,
Майданда талай сыналғам.
Қош, есен бол, Ақбұлақ,
Енді сені көре алман.
Айнала жортып, жағанда,
Баяғыдай жүре алман!

Арудай әсем еркелеп,
Мың бүралған Ақбұлақ.
Атырауға ынтық боп,
Сан сыланған Ақбұлақ.
Сенсіз жерде көңілім
Ашылмайды-ау, Ақбұлақ.
Саған деген құмарым,
Басылмайды-ау, Ақбұлақ.

Қ а й ы р м а с ы:

Қол басқарып жағанда,
Желбіретіп ту алған.
Алқабында сан жортып,
Майданда талай сыналған.
Қош, есен бол, Ақбұлақ,
Енді сені көре алман.
Айнала жортып, жағанда,
Баяғыдай жүре алман!

ШАШБАУЛЫМ

Есіл қайда, Ел қайда, Тобыл қайда
Өткір қылыш, жүйрік ат жанға пайда.
Ат сабылтып алыстан келгенімде,
Қарсы алатын құрметтеп сәулем қайда.

Ақ ерке, аман бол сен,
Шыбыным, шыбыным.
Ойналық кел,
Шашбаулым, шашбаулым!

Тәтті сөзің көңілімді кетті басып,
Айта алмадым тар жерде сырымды ашып.
Сен алтынға балаған құрбым едің,
Қоштасайық, кел бермен, құшақтасып.

Ақ ерке, аман бол сен,
Шыбыным, шыбыным.
Ойналық кел,
Сырғалым, сырғалым!

АҚ ЕРКЕ

Ел қайда, туыс қайда, жерім қайда?
Тұлпар ат, қылыш, найза ерге пайда.
Қашқын боп Еділ жаққа кетіп едім,
Жүр екен ғашық жарым қандай жайда?

Қайырмасы:
Мұқашжан, қош, аман бол,
Аяулым, аяулым,
Енді есен бол,
Сырғалым, сырғалым.

Жолықпадық кетерде амандасып,
Отырмадық оңаша сыр сырласып.
Хор қызына балаған сәулем едің,
Қоштаспадық Мұқашжан, құшақтасып.

Қайырмасы:
Ек ерке, қош-есен бол,
Шыбыным, шыбыным,
Бұл әнді ести қалсаң разы бол,
Хабарлас бол!

Көзіңнің айналайын жанарынан,
Жат жерде үміттімін хабарыңнан.
Не келіп, не кетпейді бұл жалғаннан
Аймалап жатар ма едім тамағыңнан.

Қайырмасы:
Жан сәулем, есен-сау бол,
Шашбаулым, шашбаулым.
Еске ала көр, хабар кел.

АЛҚОҢЫР

Еркем-ай, дәнекерсің айнадағы,
Шашақсың жалаулатқан найзадағы,
Жаратқан ақ боз аттай сылаң қағып,
Бейуақыт сейілге шық жайна-дағы.

Қ а й ы р м а с ы:

Ахау-ахау, алқоңырдай,
Ән салсаң, ей бозбала,
Сал осылай.

Жазайын ақ қағазға тізілдіріп,
Қалқаға сөз сөйлейін үзілдіріп.
Отырсақ ақ отауда маслихатпен,
Шіркіннің екі көзін сүзілдіріп.

Қ а й ы р м а с ы:

Ахау-ахау, алқоңырдай,
Ән салсаң, ей бозбала,
Сал осылай.

ӘЙКЕН-АЙ

Домбыранды, күрбы қыз, қолыңа алшы,
Біз келгенде сызылтып әнге салшы.

Қ а й ы р м а с ы:

Әйкен-ай! Ән шырқайық, кел, кел-ай.

“Сал-серілер келді”, - деп шат көңілмен,
Қалқатай, аттан бізді түсіріп алшы.

Қ а й ы р м а с ы:

Әйкен-ай! Ән шырқайық, кел, кел-ай.

Әткеншекке сен келсең, мен де келдім,
Қол ұстасып тамаша келді көргім.

Қ а й ы р м а с ы:

Әйкен-ай! Ән шырқайық, кел, кел-ай.

Тербелуге айрықша бізді қалап
Замандас деп танысып жүзік бердің.

Қ а й ы р м а с ы:

Әйкен-ай! Ән шырқайық, кел, кел-ай.

ӘЙКЕН-АЙ

(2-түрі)

Құрамды ерді көріп, атқа салдым,
Әйкенжан деп атыңды хатқа салдым.
Аулыңа әдейілеп келген шақта,
Қалайша бері жүрмей, тұрып қалдың?

Қайырмасы:

Әйкен-ай!

Кел, ойнайық, кел, кел-ай.

Есіме түскеніңде шаш өргенің.
Алыста көңілімді сан бөлгенім.
Көп айдың көрмегелі жүзі болды,
Жүрмісің, аман-есен көз көргенім?

Қайырмасы:

Домбыранды құрбы қыз, қолыңа алшы,
Біз келгенде, сызылтып әнге салшы.
“Сал-серілер келді!”, – деп, шат көңілмен,
Қалқатай, аттан бізді түсіріп алшы?

Қайырмасы:

Жақсы құрбым, Әйкен-ай!

Ән шырқайық, кел-кел-ай.

Қолаң шапын жібектей тарағанда.
Ой түсірдің жігітке қарағанда.
Жерден алтын тапқандай қуанамын,
Өткеншекте тербеліп ойнағанда.

Қайырмасы:

Асыл құрбым, Әйкен-ай!

Тербелейік, кел-кел-ай.

Өткеншекке сен келсең, мен де келдім,
Қол ұстасып тамаша келді көргім,
Тербелеуге айрықша бізді қалап,
Замандас деп танысып, жүзік бердің.

Қайырмасы:
Есіл гөзел, Әйкен-ай!
Ән салайық, кел-кел-ай.

Орамалға түйілген жұмбақ жүзік,
Кетпе деген белгің ғой күдер үзіп.
Уақытты қалқатай пайдаланбақ,
Жүрер құрбың мен емес, көзін сүзіп.

Қайырмасы:
Есіл гөзел, Әйкен-ай!
Ән салайық, кел-кел-ай.

БОЗШҰБАР

Түнде мен ұйықтап жатып көрсем бір түс,
Біздерге ауыр жорық болыпты түс.
Мәпелеп жүрген аққу ғайып болып,
Соңынан ұшып кетті екі аққу құс.

Боз шұбар аяңға бас алдында ел жоқ,
Сусындар шөлдегенде айна көл жоқ.
Бойынан Ақбұлақтың келген шақта
Қарсы алар Мақпал сынды қыпша бел жоқ.

Жігіттер, осы сапар болар қатты
Қан күрең жетегімде ішін тартты.
Боларын қиын істің біліп едім
Көштері Мақпал қыздың алыс тартты.

Ақша жүз, жазық маңдай, қиылған қас,
Ат жақты, бота көзді қыз гауһартас.
Қыр мұрын, ерні қызыл бүлдіргендей
Кеткен ғой қолды болып, сол қолаң шаш.

ГАУҒАР ТАС

Ажарың ашық екен атқан таңдай,
Нұрлы екен екі көзің жаққан шамдай.

Анаңнан сені тапқан айналайын,
Күлім көз, оймақ ауыз, жазық маңдай!

Қ а й ы р м а с ы:

Беу-беу, гауһар тас,
Құсни құрдас,
Раушан жүзің көргенде,
Сәулем-ау, сабырым қалмас.

Ажарың ақ түлкідей қашқан құман,
Шолпандай таң алдында жалғыз туған.
Жылы су, қолда құман, қарда орамал,
Жібекпен қызыл гөріс белін бұған.

Беу-беу, гауһар тас,
Құсни құрдас,
Раушан жүзің көргенде,
Сәулем-ау, сабырым қалмас.

Басасың аяғынды ырғаң-ырғаң,
Сылдырап шашбауың мен алтын сырғаң.
Жай жүріп, шаттанасың әсерленіп,
Әсемсің жүйрік аттай мойнын бұрған.

Қ а й ы р м а с ы:

Беу-беу, гауһар тас,
Құсни құрдас,
Раушан жүзің көргенде,
Сәулем-ау, сабырым қалмас.

ГАУҲАР ТАС

(2-түрі)

Ажарың ашық екен атқан таңдай,
Бейне бір қараңғы үйге жаққан шамдай.
Анаңнан сені тапқан айналайын,
Бота көз, қыр мұрынды, ақша маңдай.